Mijn ouders - concept 23 maart 2016

Bewerkt Oktober 2026 (Te persoonlijke stukjes er uit gehaald)

Hoofdstukjes (ze zijn snel op je pc te vinden door # te zoeken):

Scheepmakerij 46 (*over vader Dries en zijn ouders / zussen)*
'Laan van Overjas' 27 (*Over moeder Dries en haar ouders / zus)*
Haagse jaren

DE LEVENSLOOP VAN MIJN OUDERS (voor zover mij bekend!)

SCHEEPMAKERIJ 46

#

Vermeer schilderde zijn beroemde 'Gezicht op Delft' op de plek waar de Schie Delft binnenkomt. Op de tegenoverliggende oever ligt de Scheepmakerij, een brede kade waar ooit een scheepswerf is geweest. Vanaf de negentiende eeuw waren daar allerlei kleine bedrijven en erachter lag een buurt met kleine arbeidershuisjes, die toen ik klein was al volslagen uit de tijd waren. Het hele buurtje is omstreeks 1975 tegen de vlakte gegaan en vervangen door straten met moderne huizen.

Op Scheepmakerij 46 is mijn vader opgegroeid en heeft zijn moeder tot het eind van haar leven gewoond. Haar vochtige, oude huisje lag aan het eind van een smal klinkerstraatje. De huizen erlangs hadden kleine voortuintjes, maar dat van Opoe en een of twee andere stonden aan het kopse eind en hadden er geen. Toen Betty en ik daar kwamen, woonden Opoe en tante Stijn er samen.

Beneden waren een huiskamer en een keukentje, boven was een donkere zolder waaraan ik geen duidelijke herinnering heb, omdat ik er maar een keer ben geweest. Het is onvoorstelbaar dat een gezin van zes personen daar genoeg aan had. Wim bleef er tot Map en hij hun bovenhuis in de Caspar Fagelstraat kregen. Hij moet woon- en werkruimte hebben gehad op de donkere bovenverdieping. Daar kwamen ook de oude boeken vandaan, die ik in 1949 van hem kreeg.

De huiskamer was donker, want er was maar één raam en daar hing vitrage voor. Aan de muur hing een protestantse kalender. Toen Betty nog maar net kon lezen dacht ze dat er iets op stond over 'Je zus'... De muren waren betengeld met open latwerk, waarop textiel met behang was geplakt. Op die manier bleef dat droog, maar het was natuurlijk makkelijk te beschadigen door er tegenaan te stoten. Voor muizen was die constructie ideaal. Soms hoorde je ze met een rotgang achter de betengeling rennen. Dat was leuk! In de wand er tegenover was een diepe, hoge bedstee met deuren.

In mijn jeugd had het huisje pas kort waterleiding en was er geen riolering. In de keuken was de enige kraan en de eerder gebruikte koperen pomp voor grondwater stond er nog naast. Dat was leuk speelgoed voor ons kinderen. Als je naar de wc wilde moest je door de achterdeur van de keuken en via een klein binnenplaatsje naar een toilethokje lopen. 's Winters was dat geen pretje. In dat hokje was een brede houten zitbank met een rond deksel in het midden. Daaronder stond een stinkende poepton. De volle tonnen werden regelmatig opgehaald. Ook in de binnenstad waren nog veel van die huizen. Daar werden de poeptonnen per schip verzameld en per schip afgevoerd. De schipper noemden wij jongens gekscherend 'admiraal van de tonnetjesvloot'. Dat zeiden we ook tegen jongens, die we wilden plagen.

Mijn vader Willem Kommer Touw (1902–1950) werd Wim genoemd. Hij was de jongste van vier kinderen in het gezin van Andries Touw (1865–1912) en Janna Jillezina de Vos (1863–1949). Zij kwamen uit het dorpje Klaaswaal in de Hoekse Waard. Al hun kinderen kregen oer-Hollandse namen, die toen populair waren, maar nu haast uitgestorven zijn. De andere drie waren Lijntje Reina (c. 1895–1959), Reijer Willem (1896–1932) en Stijntje (1898–1987). Volgens de Nederlandse voornamenbank vond je Lijntjes en Kommers het meest in dit deel van het land. Jillezina was de zeldzaamste voornaam van het stel. Ik ben naar mijn grootvader genoemd, wat destijds gewoon was. Reijer en de meisjes trouwden niet en kregen geen kinderen. Reijer stierf al jong aan kanker. Voor Betty en mij was hij niet meer dan een naam.

Opoe

Opoe was een klein vrouwtje, altijd in de traditionele, sombere kledij van weduwen. Stijntje en zij droegen hun lange haren in een opgerolde, op het achterhoofd vastgezette vlecht. Opoe was aardig, maar duidelijk de baas in huis. Ze behandelde Stijntje als haar onvolwassen kind en kon het gesprek over een delicaat onderwerp afbreken met "Niet over praten waar het kind bij is." Een kind van middelbare leeftijd!

Er is één martiaal staatsieportret waar Opa en Opoe Touw samen op staan, vermoedelijk gemaakt bij hun huwelijk. Hij staat erop als een besnorde jongeman in militair uniform, met een lange sabel aan zijn zij. Zij zit ernaast, een kleine, jonge vrouw met een strak kapsel en een strak gezicht. Wat Opa voor de kost deed weet ik niet zeker. Ik meen dat hij zadelmaker was. Map (*moeder van Dries*) dacht van niet, maar ze wist niet wat hij wel deed. Ze heeft hem waarschijnlijk nooit ontmoet, want hij stierf toen Wim pas negen jaar was.

Toen stond Opoe er alleen voor. Zij had alleen lagere school gehad en ging werken als wasvrouw. De kinderen droegen later hun steentje bij en er was armenzorg via de kerk. Toen zij overleed behoorde Opoe tot de dogmatische Gereformeerde Bond binnen de Hervormde Kerk. De dominee kwam vaak langs en wat hij zei had grote invloed op het leven van zijn gemeenteleden. Wim moest daar niets van hebben. Map en hij waren allebei gedoopt, maar ze gingen niet naar de kerk en lieten zich een paar maanden na mijn geboorte uitschrijven. Op de dag dat Opoe werd begraven zaten in haar huiskamer een paar mannen met luide stem te bidden en Onze Lieve Heer keer op keer te smeken haar zonden te vergeven. Wat voor zonden in hemelsnaam? De erfzonde? De rillingen liepen me over de rug. Wat een vreugdeloos geloof, dat mensen opzadelt met zo'n ondraaglijk schuldgevoel.

Opoe leefde in zo'n andere wereld dat ze eigenlijk een vreemde bleef en ik me weinig van haar herinner. Toen Betty en ik klein waren gingen we zo nu en dan op bezoek bij haar en tante Stijn, altijd op zondagmiddag. We kregen dan een dubbeltje van Opoe, mochten met de glanzend gepoetste waterpomp spelen, en ook wel eens de bedstee in. Als de deuren daarvan dicht gingen zat je in een benauwde, stikdonkere ruimte die vies rook. We gingen ook niet graag naar de wc met de stinkende poepton. Vanaf mijn twaalfde zat ik op de HBS in de Mijnbouwstraat. Dat was vlak bij de Scheepmakerij. Soms at ik toen mijn boterham op bij Opoe. Zij verwende me steevast met een gebakken scholletje. Ik was als de dood voor de graatjes, die tussen mijn tanden bleven zitten.

Voor mijn gevoel kwam Opoe nooit buiten haar buurtje, maar in de nagelaten papieren van Wim zaten twee prentbriefkaarten van de Piramide van Austerlitz, die zij in 1948 had gekocht bij een uitstapje.

In het begin van 1949 werd Opoe slecht ter been. Ze kwam daardoor haast niet meer buiten en ging niet meer naar de kerk, ook omdat het er voor haar te koud was. In het najaar werd ze ziek. Omdat de bedstee geen goede plek was om haar te verzorgen namen de tantes Lijn en To haar op in het woonhuis achter hun banketbakkerswinkel. Tante Stijn wilde niet alleen achterblijven in de Scheepmakerij en logeerde in het Rusthuis van de Hervormde Gemeente. Op 17 november schreef mijn vader aan Mien en haar man Martien: "Onverwacht is mijn moeder gisteren overleden. Zondagavond was ze nog zo goed dat ik stellig verwachtte dat zij er bovenop zou komen, maar gisteren kreeg zij opnieuw een aanval van benauwdheid en was het binnen een kwartier afgelopen, voor ik uit Rotterdam kwam." Op 21 november was haar begrafenis op 'Jaffa'. Het enige wat ik me daarvan herinner waren die griezelige gebeden.

Die week liep ik op een avond met mijn vader naar de Scheepmakerij. Hij wilde het huisje opruimen en kijken wat bewaard moest blijven. Er bleek veel te ontbreken. De tantes wisten niet wat er was gebeurd, maar het ligt voor de hand dat buren wat onder hun hoede hadden genomen. Ik kreeg een dik, stuk gelezen boek over de Boerenoorlog in Zuid-Afrika en de luxueus ingebonden jaargang 1914-1915 van het weekblad 'De Spiegel', met veel nieuws over de eerste wereldoorlog, maar ook met prachtige foto's uit Indië. Toen we over de Westvest liepen begon Papa te praten over Mams. Hij zei dat ze niet sterk was en maakte zich daarover een beetje bezorgd. Wat zou er met haar gebeuren als hij eerder zou overlijden dan zij? Niets wees erop dat dit binnen een jaar zou gebeuren. Dit was het eerste en enige gesprek met mij, waarin ik me niet meer als kind behandeld voelde. Wat heb ik later vaak gedacht 'kon ik dit maar aan Papa vragen'.

Tantes Lijn en To

Lijntje was mijn lievelingstante, een schat van een vrouw, maar ik weet weinig over haar leven. Op haar zeventiende ging ze als dienstmeisje werken bij de familie Rodenburg. In 1937 kreeg ze daar een feest

aangeboden, want ze was toen 25 jaar in dienst. Via de familie van Noort kreeg ik een klein receptiealbum ervan. Er staan 67 namen in! Tot mijn verbazing zag ik de mijne erbij staan ('Driesje'), geschreven door Papa. Ik was toen bijna twee jaar.

Zo lang ik haar meemaakte woonde tante Lijn samen met haar elf jaar jongere vriendin tante To van Noort (1906 - 1999). Ze werkten samen in een banketbakkerswinkel. To had eerder een kantoorbaan gehad en deed de administratie. Ze was groot, nogal grof gebouwd en duidelijk de baas. Ze leek niet echt op haar gemak bij de andere Touwen. Die hadden moeite met haar persoon en haar relatie met tante Lijn. Ze hadden misschien het gevoel dat Lijn door To werd gebruikt. Betty was bang voor haar. Zij en ik weten niet wat er is voorgevallen tussen To en de Touwen en kenden To te weinig om ons een oordeel te vormen. Toen ik me dit serieus begon af te vragen waren alle Touwen van hun generatie overleden.

In mijn schooltijd woonden ze achter een bakkerswinkel aan de Lange Geer. Betty mocht wel eens achter de toonbank staan. Dat vond ze prachtig! Ik ging er graag heen, omdat ik tante Lijn aardig vond en er altijd wel een gebakje op tafel kwam. In hun huiskamer stond een harmonium. To speelde daar kerkliederen op en zong erbij. Als kind heb ik er ook op gespeeld, nou ja: de toetsen en pedalen ingedrukt. Meer werd het niet. Ze hadden een herdruk van de zeventiende-eeuwse Statenbijbel liggen. Dat boek maakte diepe indruk op me. Naast de winkel was een doorgang naar de bakkerij, die verder van de straat af lag. Daar heb ik rondgelopen en gekeken bij de grote ovens en de bakken waarin het deeg werd bereid. Het was er altijd heerlijk warm en er vlogen veel mussen tsjilpend rond. Dat zou nu niet meer mogen.

Later woonden en werkten ze bij een filiaal van bakkerij Renkema in Cornelis Fockstraat, dicht bij ons huis. Daar miste ik de bakkerij, maar de gebakjes bleven. Betty zat toen op de huishoudschool en tante To blunderde een keer door te zeggen dat ze beter haar tantes kon komen helpen in de winkel. Niks daarvan!

Tante Lijn kreeg last van een knie en werd in februari 1959 geopereerd in ziekenhuis Bethel. Ze kreeg een verdovingsmiddel waardoor haar nieren uitvielen en zij plotseling overleed. Dat was een geweldige schrik binnen onze kleine familie. Op de rouwkaart noemde To haar een onvergetelijke vriendin.

To verdween lang uit ons gezichtsveld en hield ook geen contact met Map, maar ze ging nog wel eens op bezoek bij Stijn, met wie de relatie blijkbaar beter was. In 1977 hadden zij allebei een kamer in de Marcushof, een 'wooncentrum voor ouderen'. Het alleen wonen ging niet meer. To ging de uitleen van leesboeken verzorgen en reed regelmatig met een boekenkar langs de kamers. Soms kwamen we haar tegen in de gang, (*als we bij tante Stijn op bezoek waren*) maar het bleef bij elkaar gedag zeggen. Na het overlijden van tante Stijn belde ze me op en daarna hebben we elk jaar rond Kerstmis met elkaar gebeld of geschreven. Ik kreeg toen een zachter beeld van haar. Ze had altijd moeite gehad met het slechte contact tussen haar en de familie van haar hartsvriendin. Ze was gelukkig geweest met Lijn. Dat kan ik me goed voorstellen. Na een lange aftakeling en moeilijke laatste jaren is ze in 1999, veertig jaar na Lijn, overleden en op haar uitdrukkelijk verzoek bijgezet in Lijns graf. Haar familie stuurde me foto's waar Lijn en Stijn op stonden en het al genoemde receptieboekje van tante Lijns jubileum bij de familie Rodenburg.

Tante Stijn

Ook Stijntje werd na de lagere school dienstmeisje, maar Opoe haalde haar al gauw naar huis, omdat ze haar te zwak vond om te werken. Ze bleven tot Opoe's dood bij elkaar en sliepen samen in de bedstee. Stijn had ook vriendinnen, maar die zagen we zelden. In een album van voor mijn geboorte staat een foto van een vriendelijk kijkende vriendin. Op andere foto's is te zien dat ze uitstapjes maakte met Opoe, de tantes Lijn en To, en een meisjesvereniging, waarvan haar vriendin ook lid was. Later, in de Marcushof, had ze een vriendin (mevrouw Wiebolt), met wie ze optrok tot die overleed. Ze zette toen een overlijdensadvertentie in de krant. Aan het eind van haar leven raakte ze bevriend met mevrouw Schrijver.

Lijn en Wim (*vader van Dries*) waren het erover eens dat Stijn na Opoe's dood niet kon blijven wonen in het huisje aan de Scheepmakerij. Ze was te lang als kind behandeld. Er moest een goede plek voor haar worden gevonden. Dat leek een groot probleem, maar ze kon als hulp in de huishouding werken en blijven wonen in het Rusthuis van de Hervormde Gemeente aan de Phoenixstraat. Op haar

65ste veranderde ze van medewerkster in bejaarde, maar zette ze vrijwillig haar huishoudelijk werk voort. Toen dat niet meer ging breide ze poppenkleertjes voor de bazaar in het huis. In haar kamer zagen we altijd poppen staan, geheel of gedeeltelijk aangekleed.

In het rusthuis woonden 45 bejaarde mannen en vrouwen, die werden onderhouden door de diaconie. Die was voor fondsen lang afhankelijk van de gemeente, collectes in de kerk, andere giften en legaten. Vanaf 1947 werd het beter, eerst toen Drees geld beschikbaar stelde met zijn 'Noodvoorziening voor ouden van dagen' en later met de Algemene Ouderdoms Wet (AOW) uit 1956.

Mijn eerste en enige bezoek aan dat huis was in 1962, toen Iet en ik onze eerste baby aan tante Stijn lieten zien. We kwamen in een monumentaal, oud gebouw. Binnen was het donker, doordat er buiten een grote beuk voor stond. Beneden was een grote kamer, waarin de bejaarden bij elkaar zaten. We moesten er even wachten op onze tante en zochten een stoel voor Iet en kleine Matty. Een oude dame kwam binnen en bleef zonder iets te zeggen bij ons staan. Wij dachten dat ze op Matty viel, tot iemand zei "Uw vrouw zit op haar stoel!" Ieder had een vaste plaats. In een gedenkboekje staat eufemistisch: 'Het samen zitten lukte niet altijd even goed'. Wat moeten er een conflicten zijn geweest tussen de bewoners onderling en met de directie! Later liet tante Stijn ons wat meer van het huis zien. Het was een ouderwets bejaardenhuis. Toen ze er werkte had Stijn een klein kamertje. Daarna sliep ze met alle andere bewoonsters in een slaapzaal op de zolderverdieping. Hun enige privacy was een gordijn om hun bed en het nachtkastje ernaast.

In 1962 woonde tante Stijn hier 12½ jaar. Dat werd gevierd met een boekenbon van het bestuur, een wekker van 'de oudjes en het personeel' en een cadeautje van To. In 1969 voelde ze zich de koning te rijk. Het oude huis werd vervangen door de nieuwe Marcushof aan de Roland Holstlaan, een modern wooncentrum voor ouderen, waarin haast iedereen een eigen appartement kreeg. Zo'n luxe had Stijn nog nooit gekend. "Ik heb een fijne kamer aan de voorkant. Ik kan mijn genot niet op."

Ze had een goede tijd in de Marcushof. Er waren allerlei activiteiten in het huis en bustochten, en in 1979 mocht ze met drie andere bewoners en twee begeleiders een paar dagen naar een vakantiehuisje in Limburg. Het was een proef. Als hij slaagde zou het huis dit met grotere groepen gaan doen. Of dat is gebeurd weet ik niet, maar tante Stijn mocht de volgende twee jaar weer naar Limburg en daarna twee keer naar Brabant. De laatste keer (1983) vond ze het wel vermoeiend worden voor iemand van haar leeftijd. Het jaar daarvoor was het 12½ jarig bestaan van het huis gevierd met een feestweek. Tante Stijn kreeg bloemen, omdat niemand er zo lang woonde als zij. Haar jaren in het oude huis telden mee.

Toen we een auto kregen werd Stijn onze vaste gast op een van de kerstdagen. Een of twee keer kwam mevrouw Wiebolt mee. We aten een keer konijn. Tante Stijn bad altijd voor het eten, maar toen ze dat konijn zag viel ze erop aan zonder te bidden. Wij knipoogden naar elkaar. Mevrouw Wiebolt overleed na zeven jaar. Stijn miste haar heel erg.

Om haar financieel wat meer armslag te geven maakten we maandelijks wat geld aan haar over. In 1984 raakte ze zo slecht ter been dat ze niet meer naar het postkantoor kon gaan om het op te nemen. Voortaan deed haar pedicure dat. Wereldvreemde tante Stijn was zo naïef haar bankpasje te laten bewaren door die pedicure.

Bij onze bezoekjes zagen wij haar aftakelen. Ze werd doof, slechtziend, incontinent en ging ook geestelijk achteruit. Haar laatste kaart, uit mei 1987, was door een ander geschreven. Dat jaar kregen we op 25 november bericht dat ze heel ziek was. Toen we bij haar kwamen was ze buiten kennis en werd ons de vraag voorgelegd wat het beste zou zijn: behandelen of niet? Maar wat zou er na reanimatie van haar zijn overgebleven? We waren ervoor niets te doen. Ze overleed op Ria's verjaardag (3 december) en werd op de achtste begraven op de nieuwe begraafplaats Iepenhof. Diezelfde middag moesten we haar bezittingen uitzoeken. Rondspeuren in andermans kasten voelt afschuwelijk, als gluren. We werden doodmoe. Om voor we terug reden naar Leiden wat bij te komen aten we een hapje in een cafetaria. Even na de spits begonnen we aan de terugweg. Het was druk op de weg, het was regenachtig, het schemerde en ik reageerde te laat toen er voor ons plotseling werd geremd. Ik reed de auto total loss, maar gelukkig raakte niemand gewond. Ria's vader hielp de volgende dag met het afvoeren van spullen uit Stijns kamer. We gebruiken nog steeds haar kleine koelkast.

Van het door ons gestuurde geld had Stijn heel weinig uitgegeven, veel minder dan we hadden bedoeld. De pedicure had ervan geprofiteerd. We namen een advocaat in de arm om het geld terug te krijgen, maar kregen van de Delftse Budgetwinkel te horen dat die mevrouw veel meer schulden had:

46.000 gulden. Een deurwaarder kreeg 200 gulden voor ons los. Je kan geen veren plukken van een kikker.

Mijn vader Wim

Van 1907 tot 1915 zat Wim op de Koningin Wilhelminaschool aan de Huyterstraat. Hij deed ook de zevende en de achtste klas, voor kinderen die niet naar een vervolgopleiding gingen. Zij moesten die twee jaar op de lagere school blijven, omdat er leerplicht was tot je veertien was. Map schreef later bij een klein kistje dat het door Wim werd gebruikt in de ambachtsschool. Dat moeten die twee jaren zijn geweest. Bij het afscheid kreeg hij een bijbel en een getuigschrift mee. Hij had het onderwijs met veel vrucht bijgewoond en zich onderscheiden door heel goed gedrag.

Hij ging overdag aan het werk en ‘s avonds naar een avondschool. Dat werd hem waarschijnlijk te veel, want ik vond alleen een tweede prijs voor goed gedrag in de eerste klas. Wat voor werk hij deed is voor een deel te zien aan bewaard gebleven getuigschriften en een schriftelijk sollicitatie, maar er zijn er meer geweest. Hij had het over twaalf ambachten en dertien ongelukken en vertelde me eens dat hij in zijn begintijd als helper van een klokkenmaker bij het carillon boven in de Nieuwe Kerk was geweest.

De eerste helft van 1917 werkte hij aan de Brabantse Turfmarkt ‘tot volle tevredenheid’ bij Van Schilte’s handel in koffie, thee, tabak en sigaren. Daarna had hij een baan bij het elektrotechnisch bureau Croon. Daar nam hij op 2 februari 1918 ontslag. In 1919 en 1920 was hij aan het Oude Delft bediende in de winkel voor koffie, thee, tabak en koloniale waren van Oostra, die hem in zijn getuigschrift sterk aanbeval. Het speet hem dat Wim wegging, omdat hij een beter betalende baan had gevonden. Naast deze baantjes of er tussendoor werkte hij vanaf zijn schooltijd tot medio 1921 als kantoorbediende bij de zakkenhandel van J.C. Aarts, die hem ook zo’n mooi getuigschrift meegaf. Aarts is de enige naam die ik in mijn kinderjaren wel eens hoorde, als een oude kennis waarmee Wim nog wat zakelijk contact had, maar meer weet ik niet.

Op 1 augustus 1921 begon hij op het kantoor van stoomolieslagerij ‘Mercurius’ aan de Hoornse Weg, tussen Delft en Den Hoorn. Tot ver in de negentiende eeuw stond daar een oliemolen met grote wieken, op een hoge, brede onderbouw. Het was waarschijnlijk de grootste molen van dat soort in Nederland. Er werd lampolie geperst uit raapzaad en lijnzaad, en van het afval werden veekoeken gemaakt. Erachter en ernaast werden daarna een op stoommachines werkende oliefabriek en een kantoor gezet. De bovenbouw van de molen verdween, maar de massieve onderbouw is bewaard gebleven, later gerestaureerd en nu een gemeentelijk monument. Op internet staan een paar oude foto’s van de olieslagerij. Op een ervan staat een minuscuul figuurtje in een witte jas, met als bijschrift: boekhouder W. Touw!

Bedrijfsleider M. van den Berg was zo overtuigd van Wims capaciteiten dat hij hem krachtig stimuleerde om ‘s avonds verder te leren. In 1923 haalde Wim twee boekhouddiploma’s en in 1930 het diploma Engelse handelscorrespondentie. Zo werd hij boekhouder. Wim en Map spraken over Van den Berg met diepe dankbaarheid en vriendschap.

Wim werkte hier tot de fabriek het niet langer bolwerkte in de economische crisis van 1929/1930. Van den Berg typte voor Wim krachtige aanbevelingsbrieven (ik vond er vijf), maar de werkeloosheid was groot en goede banen waren moeilijk te vinden. Massa’s mensen raakten hun werk kwijt.

In 1930 kon Wim tegen een laag loon gaan werken op het bureau van de Raad van Arbeid, maar dat heeft hij afgewezen. Naar aanleiding van een sollicitatie naar een baan als armenbezoeker stuurde de Delftse Armenraad in 1933 een verzoek om informatie aan Van den Berg. Ook daar kwam hij niet terecht, maar hij kreeg een plek in het Rotterdamse hoofdkantoor van Van Sillevoldt N.V., waar ‘Mercurius’ bij hoorde. Daar is hij de rest van zijn leven gebleven. Toen hij overleed was hij hoofd van de boekhouding. Hij probeerde na de oorlog verder te studeren om accountant te worden, maar dat viel hem te zwaar, zodat hij opgaf. Als die oorlog er niet tussen was gekomen had hij dat misschien kunnen volbrengen, want hij was een doorzetter.

Van den Berg overleed in 1937 of 1938. Wim werd toen contactpersoon tussen Van Sillevoldt en de huurders van de gebouwen van de olieslagerij. Hij moest er een paar keer per jaar heen om te overleggen. In mijn kinderjaren zat er een handel in koekjes en andere snoeperijen. Als Wim daar was geweest bracht hij steevast een doos of trommel vol mee!

Na het bombardement van Rotterdam verhuisde het hoofdkantoor van Van Sillevoldt (nu: Silvo) naar het Nieuwe Beursgebouw. Daar deelde het de kantoorruimte met de rijsthandel van G.J. van Schaardenburg. Silvo is kortgeleden ingelijfd door McCormick en handelt in rijst, specerijen, kruiden en palmolie.

Wim las graag, ook in het Engels, als jongen speelde hij trombone in een fanfare, en voor de oorlog had hij een foto hobby. Met een zware 9x12 camera op statief fotografeerde hij professioneel op glasplaten, ontwikkelde zijn films zelf, maakte afdrukken en vergrotingen, en bewerkte zijn opnamen met chemicaliën en rasters. Als hij Betty of mij wilde fotograferen mochten we ons absoluut niet bewegen, want er was toen nog een lange belichtingstijd nodig. Ik herinner me, hoe ik als grote kleuter kleumend en met nat wordende voeten doodstil in de sneeuw moest staan, tot de compositie en mijn gelaatsuitdrukking naar Papa's zin waren; grrr!

Tijdens de 'Lichtweek Mooi-Delft' in 1931 was een aantal monumentale gebouwen 's nachts verlicht. In de toen gehouden fotowedstrijd won Wim de publieksprijs en de tweede prijs van de jury. Hij kreeg 'een bakeliet rolfilmcamera 6x9'. Ik kan me die camera niet herinneren, maar vond wel foto's van dat formaat. In de oorlog waren negatiefplaten haast niet te krijgen en erna was dat cameratype uit de mode. Hij heeft toen niet meer gefotografeerd, maar met zijn oude toestel heb ik mijn eerste grote plantenfoto's gemaakt.

Map had een boxje, waarmee ze kiekjes van drie bij vier centimeter maakte. Ook zij maakte na de oorlog geen foto's meer, maar ik gebruikte haar cameraatje tot ik in Leiden mijn eerste kleinbeeldcamera bij elkaar had gespaard.

'LAAN VAN OVERJAS' 27

#

De vader van mijn moeder Map was Marten Segers (1844 – 1923), hulpapotheker in het leger, tot hij na een ruzie werd ontslagen. Volgens de overlevering kreeg hij op het perron van een Haags station ruzie met zijn hoogste baas, luitenant-generaal Quanjer, inspecteur van de Geneeskundige Dienst van de Landmacht, arts, en een van de samenstellers van het eerste Oranje Kruisboekje (over eerste hulp). Er zou zelfs een klap zijn uitgedeeld. Hierna werkte hij als apothekersbediende op verschillende plaatsen in Nederland. Tot 1903 woonde hij aan de Bajonetstraat in Rotterdam. Daar zijn Map en tante Mien geboren.

Uiteindelijk verhuisde hij naar de in 1923 opgeheven gemeente Hof van Delft, waarvan de woonkern tegen het centrum van Delft aan lag. Hij woonde daar op nummer 27 in de Laan van Overvest, die ze in de wandeling Laan van Overjas noemden. Hun huis met een klein voortuintje staat er nog. Hij werkte in Delft bij de apotheek van De Kruyf aan de Voorstraat, tot die omstreeks 1912 werd opgeheven. Daarna werkte hij in het gemeentehuis van Hof van Delft, waar hij het gemeente archief beheerde en onder andere oude handschriften ontcijferde.

Marten trouwde met ene Sijtske Haarsma en kreeg met haar acht kinderen. Na haar overlijden hertrouwde hij in 1898 met Martha Christina Epker (1859 – 1935). Er kwamen grote spanningen tussen Marten, die een man van de wereld was, en zijn tweede vrouw, die stijf en streng gelovig was. Waarschijnlijk zocht hij bij haar vooral een verzorgster van zijn aanwezige kinderen, maar er kwamen er twee bij, Map en Mien. Van Sijtske's kinderen woonden er toen nog vijf thuis.

Map (Maps, Martha Christina Segers, 1901-1992) werd in Rotterdam geboren, maar in Delfshaven hervormd gedoopt. Waarom het daar moest weet ik niet. Haar vader was toen 56, hun moeder 41. Tante Mien (Hermina Therèse, 1903 – 1978) werd anderhalf jaar later geboren. Map en Mien hebben lange tijd geen contact gehad met de andere kinderen. Mien zocht dat weer met twee halfzusters, Map niet. Ik laat ze hier weg, omdat ze in haar en ons leven geen rol hebben gespeeld.

In 1907 kreeg Map haar pokkeninenting in Vrijenban, ook zo'n al lang opgeheven gemeente, die in Delft is opgegaan. Over haar kinderjaren weet ik zo goed als niets. Ze vertelde vaak dat ze toen een klein hoekje van de tuin voor zichzelf had en daar viooltjes met heel grote bloemen in kweekte (Pencée's). Ze droogde die en stopte ze in haar boeken. Ik vond ze als kind en heb ik ze op de duur kapot zien gaan,

omdat ik er niet af kon blijven. Ze heeft haar hele leven bloemen en bladen in boeken gedroogd en deed niets liever dan naar buiten gaan, de natuur in.

Map ging net als Wim naar de Koningin Wilhelminaschool aan de Huyterstraat. Dat ze elkaar zijn tegengekomen vond ik lang vreemd, omdat ze niet dicht bij elkaar woonden, maar de Huyterstraat ligt ongeveer halverwege tussen hun adressen. De school was toen splinternieuw, maar bestaat nu niet meer. Op haar twaalfde kreeg Map een poëzie album, maar daar had ze niet veel mee. Ze kreeg het waarschijnlijk van haar moeder, die er het eerste gedicht in schreef, een stichtelijke tekst. Een half jaar later volgde het tweede gedicht, ook van haar moeder, en weer religieus getint. Na een niet gedateerd gedichtje van vriendin Gonda Bergsma volgde in begin januari 1915 een serie van vijf gedichtjes van Mien, een tante, een neef en een nicht, en eind december van dat jaar nog een van Mien. Hierna volgde het allerlaatste gedichtje, uit 1917 en van de landstormer Van der Ende, waarschijnlijk een van de Rode Kruis soldaten, die tijdens de eerste wereldoorlog bij de familie Segers werden ingekwartierd. De rest van het album heeft Map gebruikt om er bekende gedichten in over te schrijven.

Ze had het later nooit over vriendinnen uit haar kindertijd en heeft geen geschreven herinneringen nagelaten over het leven in huize Segers, maar Mien wel. Die zocht in de zeventiger jaren contact met Ypey, een van de ingekwartierde soldaten en schreef hem hoe het haar en Map was vergaan. In haar nalatenschap vond ik concepten van die brief, met kostelijke verhalen over het leven van de meisjes in huize Segers, zoals Mien het zich herinnerde. Map en zij waren zo verschillend, dat Map er anders tegenaan kan hebben gekeken. Hier volgt een groot stuk uit de bief. Tussen vierkante haken staan een paar aanvullingen van mij.

‘De foto uit de Harskamp bracht mij weer die episode uit 1915 (of 1916?) in gedachten. De Laan van Overvest, het oude huis, de avonden dat er verwoed domino werd gespeeld onder supervisie van vader, waarbij 'de zwarte kat', die nogal eens onder de tafel placht te zitten onvermijdelijk voor de vrolijke noot zorgde. [Volgens Map was Opa Segers nogal winderig, maar zei hij na zo'n ongelukje 'dat heeft die vieze zwarte kat gedaan’.]

Op 1 februari waren het alleen Hijma en Ypey, die bij ons ingekwartierd werden. Of dit nu in 1915 of 1916 was weet ik niet meer. Ik herinner mij nog enkele regels uit het beroemd geworden gedicht à la 'De Schoolmeester':

Op één februari, ik weet het nog best
Werden wij ingekwartierd in de Laan van Overvest.
Bij meneer Segers kwamen wij in kwartier
En we hadden daar dan ook veel plezier, enz.

Later - ik meen in juni - kwam Martien Op 't Root het gezelschap uitbreiden. Ik zie hem nog binnenkomen, zwart van het stof na een dagenlange mars in de brandende zomerhitte vanuit Eindhoven. Of speelt mijn geheugen mij hier parten? Vast staat, dat hij toen nog geen overweldigende indruk op mij maakte. De uitspraak 'de eerste indruk is de beste' ging bij ons niet op [tante Mien was toen pas 13 jaar].

Martha en ik hielden ons in het begin op een veilige afstand. Wel bracht onze vrouwelijke nieuwsgierigheid ons ertoe, de vreemde indringers vanaf een veilige observatiepost te bestuderen, waarbij we gniffelend commentaar gaven op wat we zagen. Het bekende liedje van Paul van Vliet over 'meisjes van dertien' brengt mij altijd even in gedachten terug op die verborgen post achter een der bovenramen, waar wij kinderen zo'n ingehouden pret konden hebben om de werkelijke of veronderstelde hebbelijkheden van 'die soldaten'. Later, aan tafel, zullen wij wel weer een bedeesde indruk hebben gemaakt. Naar ik meen had vader de zaak wel een beetje door. Moeder vervulde meer de rol van Cerberus, zij het dan wel in de goede zin des woords.

Later, nadat we wat meer moed hadden verzameld, gingen we over tot sadistische aanslagen als zout in de thee, of groene zeep tussen de boterhammen van de argeloze soldaten. De uitwerking van zo'n aanslag sloegen wij gade van achter de groene, hier en daar doorzichtig gemaakte gordijnen van de alkoof [tussenkamer]. Een en ander resulteerde in een wilde achtervolging, blokje rond, van de achterkamer via de gang, de voorkamer en de alkoof weer naar de achterkamer.

Aan de voorkant van het huis bood het raam van het kleine bovenkamertje (met drie heel diepe kasten en een bedstede) een unieke observatiepost. Ypey was daar gehuisvest, maar als de soldaten naar de Korenbeurs waren [die was blijkbaar in gebruik bij de militairen] konden wij daar een groot deel van 'de Laan' verkennen en we wisten dus precies, wanneer 'de vijand' weer naderde. Bovendien konden wij daar zien hoe Eva, in het huis aan de overkant, dezelfde strategie bedreef, zij het met een ander oogmerk. Kort nadat de soldaten in de verte zichtbaar werden ging bij de familie Hanemayer aan de overkant de voordeur open. Daar verscheen Eva, die met een onschuldig gezicht de bel en de deurknop een flinke poetsbeurt begon te geven, niet beseffend, dat haar manoeuvres door ons reeds geruime tijd geboeid gevolgd werden. Dit ging zo een tijd door, tot veler genoegen, tot Martha's verjaardag in zicht kwam. Wie van ons beiden het idee opperde weet ik niet meer, maar het kwam erop neer, dat wij (zonder moeder daarin te kennen) Eva uitnodigden op het verjaarsfeestje. Toen Eva die avond haar opwachting maakte, met een presentje voor de jarige, werd moeder, die van niets wist, voor een fait accompli gesteld. Ze kon niet anders dan Eva beleefd (doch koel) welkom heten, al verheelde haar gelaatsuitdrukking niet, dat Onze Lieve Heer haar vast zachtjes hoorde brommen. Aanvankelijk heerste er rond de feestdis een lichtelijk beklemmende sfeer, al had vader verdacht glimmende oogjes. Het werd echter toch nog een gezellige avond, waarop Eva tijdens het pand verbeuren het ijzer smeedde toen het heet was!

Martha was toen bijna vijftien jaar en ik dertien. Vader was toen al 72 en moeder 56 jaar. Wij hebben, wat leeftijd betreft, alleen maar grootouders gehad. In die tijd had zoiets verstrekkender consequenties dan nu het geval zou zijn geweest. Die soldaten waren de eersten, die wat leven in de brouwerij brachten.

Vader was voor zijn leeftijd nog zeer vitaal en jeugdig van geest. Nadat [mijn echtgenoot] Martien op 72-jarige leeftijd was overleden en nu ik zelf 71 ben verwonder ik mij dikwijls over de enorme vitaliteit van vader. [Map vertelde vaak, dat hij graag optrok met studenten, studie-almanakken verzamelde, plezier met hen maakte, en hen aan medicijnen hielp. Wat dat voor medicijnen waren zei ze niet]. Moeder was een strenggelovige vrouw, een hardwerkend, rechtschapen mens, van wie ik plichtsbetrachting, doorzettingsvermogen en werklust heb geërfd en geleerd. [Map dacht met afschuw terug aan de vele ruzies tussen de echtelieden - haar vader was opvliegend van aard].

Die inkwartieringsjaren tussen 1914 en 1918 waren voor ons gezin de gezelligste uit die periode. In januari 1920 kwam Martien plotseling op bezoek. Hij was in Delft gedetacheerd bij het regimentsbureau. Na een min of meer romantische periode verloofden wij ons officieel op 5 april. Martien was toen 25 en ik 17 jaar. Nu ik terugkijk begrijp ik pas goed dat deze verloving voor veel familieleden en kennissen als een donderslag bij heldere hemel kwam. Per slot van rekening gingen Martha en ik haast nooit uit, en als dat al eens gebeurde werden we steevast gechaperonneerd door moeder: zij als de deugd in het midden, Martha links van haar en Mien rechts. Al heel gauw noemde ik dit bij mijzelf 'het olie- en azijnstelletje', waarmee ik overigens niets zuurs wilde zeggen over moeder.'

HAAGSE JAREN

#

Aan het eind van haar lagere schooltijd kreeg Map, als beloning voor haar vorderingen in de kennis van de Bijbelse geschiedenis, een kerkboekje met het Nieuwe Testament, psalmen en gezangen. In 1918 haalde ze een type diploma en kreeg ze een baan op het kantoor van het Delftse Levensmiddelenbureau. Een half jaar later werd ze bij een bezuiniging met een goed getuigschrift ontslagen. Ze had inmiddels ook een steno diploma gehaald. In oktober 1919 werd ze schrijver bij de pensioenraad (voorloper van het ABP) in Den Haag, met een salaris van achthonderd gulden per jaar. Hier bleef ze werken tot ze trouwde. Ze had het naar haar zin en kreeg een vriendin voor het leven in de zes jaar oudere Ans Hage, voor mij: tante Ans.

Mien ging in 1921 het huis uit, verhuisde naar Den Haag en trouwde in 1924 met Martien. Ze woonden eerst aan het Cromvlietplein en vanaf 1934 in een flat aan het Lorentzplein, vierhoog. Na het overlijden van haar vader in 1923 verhuisden Map, haar moeder en poes Fietje ook naar Den Haag, naar een huis aan de Middenstraat. Rond 1930 begon haar moeder te dementeren. Ze liet soms het gas open staan, verzorgde de kachel niet goed en goot onbedoeld kokend water over de poes, zodat het arme dier hevige pijn moet hebben gehad. Map kon haar overdag niet verzorgen, omdat ze naar haar werk moest. Het ging echt niet langer. In 1932 verhuisde Moeder daarom naar een verzorgingshuis, Fietje ging naar

Mien en Martien, en Map zocht een nieuw adres. Ze zette een advertentie in de krant en vond een kamer aan de Van Musschenbroekstraat, vlakbij de Middenstraat. Daar woonde ze tot Wim en zij trouwden. Het contact met haar hospita bleef nog even bestaan en moet dus goed zijn geweest.

Op haar advertentie reageerde ook een heer met bijzondere verlangens. Hij schreef: “De zinsnede dat U een ‘vrije levensopvatting’ is toegedaan heeft mij bijzonder getroffen. Mag ik daaruit opmaken dat zulks verband houdt met Uwe opvattingen over het seksuele vraagstuk? Zo ja, dan zou ik gaarne eens nader met U in aanraking willen komen [et cetera]”. Een misverstandje. Map is er niet op ingegaan, maar ze heeft zijn brief wel bewaard!

Op eerste paasdag 1933 of 34 was moeder Segers de hele dag bij haar. Ze is ook eenmaal naar Delft gekomen, maar daartoe was ze later niet meer in staat. Kort na mijn geboorte heeft ze me te zien gekregen, maar ze herkende toen niemand meer. Op 5 september 1935 overleed ze. Map en Wim waren gewaarschuwd en gingen die dag naar haar toe. Bij hun aankomst leefde moeder nog. Na een hele tijd door Den Haag te hebben gezworven gingen ze ‘s avonds weer langs. Moeder leefde nog steeds, maar een verzorgster raadde hen aan naar huis te gaan, omdat ze niet meer bij bewustzijn was. Zij vond ook dat Map en Wim mij niet langer alleen moesten laten. Ja, in Delft hielden de Wissings uit de kruidenierswinkel een oogje in het zeil, maar Map was natuurlijk bezorgd.

Mien schreef in haar brief aan Ypey dat Map en Wim zich kort voor 1921 verloofden. Die informele verloving was het begin van een veeljarige LAT relatie, lang voordat die term werd uitgevonden. Map zei dat ze hun huwelijk zo lang uitstelden, omdat ze moesten bijdragen aan de zorg voor hun moeders, die geen pensioen hadden, maar het vrij zijn van gezinstaken en gezinsuitgaven zal ook wel een rol hebben gespeeld. Ze konden veel uitgaan en deden dat ook. Aan kaartjes en briefjes is te zien dat ze naar bioscoop en cabaret gingen en dansten bij de populaire dansschool Van der Mark. Op twee foto’s staan ze klaar voor gekostumeerde bals. Er zijn talloze foto’s van uitstapjes naar het strand, Meijendel, de oude Rotterdamse dierentuin en de plasjes bij Stompwijk, waar ze roeiden. Ze gingen samen of met Mien en Martien, collega’s bij Van Sillevoldt, de Pensioenraad en andere vrienden en vriendinnen. Voor strandbezoek maakten ze zelf een tentje.

Op een door Map in 1931 gemaakte foto van een stilleven staat de schelp, die ik later bij mijn oor moest houden, omdat je daarin de zee hoorde ruisen. Die schelp ligt hier op de boekenkast, 75 jaar na dato. Op een andere foto heeft ze een mandoline in de hand. Later kreeg Betty banjo les. Op foto’s uit het huis aan het Cromvlietplein staan de twee poezen van moeder Segers. Liefde voor poezen had Map ook, en ze heeft die aan ons doorgegeven.

Minstens twee keer gingen Map en Wim op vakantie naar Amerongen, waar ze onderdak vonden bij een weduwe. Map zei in een van onze laatste gesprekken: “We hebben haar maar niet verteld dat we niet getrouwd waren.” In 1928 gingen ze er heen met Mien en Martien, in 1931 met z’n tweeën. Ze noemden elkaar in die tijd wel eens Mapsie en Kommertje.

Die vrije jaren moeten de meest zorgeloze van hun leven zijn geweest. Ze hadden allebei een fulltime baan, kregen in de crisisjaren niet te maken met langdurige werkeloosheid, en voelden zich allebei bevrijd van de religieuze druk, die van hun moeders uitging. Een paar maanden na mijn geboorte verzochten ze om uitschrijving uit de registers van de Nederlands Hervormde Kerk. Ze hadden die uitschrijving beter voor mijn geboorte kunnen doen, want na mijn verhuizingen werd ik steeds aangeschreven door de plaatselijke gemeente van de hervormde kerk. Nu begrijp ik dat.

Ze hadden een onorthodoxe opvatting over het samenleven als partners en waren of werden politiek vooruitstrevend. Daarbij kan hun vriend Van den Berg een belangrijke rol hebben gespeeld. Hij was sterk sociaal bewogen. Mijn ouders werden gelovige socialisten. Als Map het strijdlied ‘Morgenrood’ hoorde zingen door De Stem des Volks kon ze dat vanuit haar hele hart meezingen, alsof het een psalm was:

Morgenrood, uw heilig gloeien
Heeft ons steeds de dag gebracht
Breek toch door, o lichtvernieuwer,
In de grote volk'rennacht
Laat uw gloren hope geven

Hun die worst'len in de nacht
Geef hun moed in 't voorwaarts streven
Tot hun 't daglicht tegenlacht
Tot hun 't daglicht tegenlacht